

2. Авдєєв В.В. Психологічні основи підвищення ефективності діяльності працівників ОВС в екстремальних ситуаціях. –М: Ту-по. 1998. - 47 с.
3. Александровський Ю.А., Лобастов О.С., Спивак Л.І. Психогенії в екстремальних умовах. - М.: Медицина, 1991. - 248 с.
4. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование - Спб.: Питер, 2001. - 688 с.
5. Логачов Н.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дії в екстремальних ситуаціях. Автореферат дис. канд. псих. наук. Харків, 2001. - 20 с.
6. Орехов Б.В., Калманов Г.Б., Колосся П.В., Козюля В.В. Співвідношення невротичних і соматичних розладів у співробітників ОВС, що працюють у напружених екстремальних умовах: Зб. науч. пр. -М: НДІ МВС Росії, 1993. - С. 88-93.
7. Силкін Н.Н. Формування психологічної підготовки у співробітників МВС до службової діяльності в екстремальних умовах: Автореф. дис. канд. наук. Спб. ДУ, Спб, 1996. – 20 с.

УДК 159.98

Ельїна Ю.Ю., кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної психології УЦЗУ

САМОСТІЙНА РОБОТА КУРСАНТІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті наводиться інформація щодо організації самостійної роботи курсантів, яка є важливою умовою професійної підготовки.

Ключові слова: самостійна робота, задача, навчальна задача.

Актуальність проблеми. Одним із засобів успішної підготовки курсантів системи МНС до практичної діяльності є самостійна робота, яка сприяє глибокому і міцному засвоєнню теоретичного матеріалу з наступним використанням. Це складний процес. Курсант у ньому – це головний творець своєї особистості, своїх знань, вмінь, всієї духовної і діяльнісної сфери.

Концепція сучасної освіти передбачає не тільки повідомлення курсантові (студентові) певної суми знань, а й формування вмінь і навичок здобувати їх самостійно на основі фундаментальної підготовки, прищеплення умінь самонавчання й усвідомленого прагнення навчатися протягом усього активного трудового життя.

Самостійна робота – це одна з форм професійного навчання, тому її якомога більше треба наблизити до професійної діяльності. У зв'язку з цим у процесі навчання потрібно більше використовувати таких задач, які спрямовані не тільки на оволодіння навчальною інформацією, а й задач професійного типу. У зв'язку з вище зазначеним вища школа всією своєю сутністю повинна бути звернена безпосередньо на конкретну особистість, її всебічний розвиток. Саме це, на нашу думку, треба пов'язувати з самостійною роботою курсантів у навчально-виховному процесі.

Самостійна робота курсанта починається вже на лекції під керівництвом викладача, який допомагає слухачам відпрацьовувати найбільш продуктивні методи пошуку та засвоєння інформації. Ми вважаємо, що суттєве місце в цьому процесі займає система задач, спрямованих на самостійне досягнення ближчих і віддалених цілей навчання. Отже, реалії сьогодення вказують на вивчення цієї проблеми, а її актуальність визначається різними обставинами:

1. Психологічний аналіз проблеми свідчить, що мало досліджень присвячено вивченню організації самостійної роботи курсантів (студентів) як при аудиторному навчанні, так і в поза аудиторному.

2. Відсутні роботи, в яких був би поданий аналіз самостійної роботи з розв'язанням задач професійної спрямованості курсантів і студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує ціла низка наукових публікацій з проблеми, присвяченої організації самостійної роботи школярів (1, 2, 6). Ряд робіт аналізує питання організації навчально-пізнавальної діяльності, де автори торкаються й самостійної роботи.

Концепція індивідуального й диференційованого навчання (В.В. Богорєв, О.В. Кузьміна, Д.А. Ловцов та ін.), ідеї особистісно-орієнтованого навчання (І.Д. Бех, С.В. Бондаровська та ін.) дозволяють стверджувати:

- оволодіння самостійною навчально-пізнавальною діяльністю можна розглядати як одну з умов розвитку пізнавальної активності суб'єкта;

- реалізація цих умов може бути позитивною, якщо самостійні завдання носять індивідуальний характер і зорієнтовані на порівняльно-аналітичну діяльність;

- ступінь складання завдань має відповідати «зоні найближчого розвитку». Вони не повинні бути занадто складними або, навпаки, легкими. Отже, організація самостійної роботи школярів, як відзначається у роботах, повинна бути побудована у відповідності до низки вимог, що сприяють її результативності.

Проблема організації самостійної роботи студентів як складова навчально-виховного процесу привертала увагу різних дослідників [7,8].

Стан та результативність самостійної роботи, за твердженням науковців, є дзеркальним відображенням підготовки висококваліфікованих спеціалістів, а також фактором впливу як на теоретичну, так і на практичну підготовку в цілому. Г.Ф. Пономарьова [8] вважає, що ефективність самостійної роботи студентів залежить від багатьох факторів, зокрема, і від раціонального завантаження нею, а також від створення інструктивно-методичних вказівок до самостійної роботи з урахуванням навчального предмету тощо. Отже, самостійна робота курсантів (студентів) розвивається у процесі навчання, виховання, а також самонавчання.

Засвоєння навчального матеріалу не можливо без самостійної роботи тих, хто навчається. Саме у ході такої роботи і відбувається переведення змісту відповідно до стилю мислення, способів пізнання, досвіду суб'єкта.

Способи пізнання і самонавчання не завжди є адекватними будові і властивостям інформації. Тому ми вважаємо, що необхідним є спеціальне навчання для курсантів і студентів як за структурою психологічних знань, так і за способами їх засвоєння.

Практика роботи у вищому навчальному закладі свідчить, що першокурсники після вступу до ВНЗ стикаються з низкою труднощів, що пов'язані з періодом адаптації. Однією з таких причин є невміння самостійно працювати.

Школа не навчила самостійно здобувати знання. Учні у середньому навчальному закладі звикли більш працювати, базуючись на процесах пам'яті – запам'ятовування і відтворення, ніж на розумінні, самостійному пошуку інформації.

Самостійна робота першокурсника повинна починатися на лекції, а викладачеві слід орієнтувати слухачів на самостійну роботу, допомагаючи їм відпрацювати більш продуктивні методи пошуку і засвоєння інформації при підготовці до занять саме на семінарських та практичних заняттях.

За Болонською угодою самостійна робота курсантів і студентів повинна становити не менш як 50% загального обсягу трудомісткості навчання.

За кредитно-модульною системою організація самостійної роботи передбачає переорієнтацію із лекційно-інформативної форми на особистісно-орієнтовану з обов'язковим компонентом самостійності.

Саме за таких умов викладач повинен стати каталізатором навчання, генератором ідей, забезпечити професійну самореалізацію

особистості курсантів, починаючи з першого курсу. У зв'язку із значенням слухач повинен не тільки засвоїти відповідну навчальну програму, а набути навичок самостійності. Ось тому викладачі, що працюють на першому курсу, повинні навчити самостійно навчатися, раціонально організовувати свій час, оволодівати навчальним матеріалом тощо.

Соціальні та економічні перетворення, без сумніву, впливають і на розвиток вищої освіти. Це багатоплановість, динамічність соціальних процесів, переоцінка цінностей. Ці перетворення впливають на навчально-виховний процес, потребуючи активізації психічних ресурсів особистості майбутнього фахівця системи МНС України.

Метою нашого дослідження є доведення того, що використання на семінарських та практичних заняттях нестандартних завдань сприяє розвитку умінь і навичок у курсантів та студентів самостійно працювати, регулярно систематично оволодівати навчальним матеріалом як на заняттях, так і у позааудиторній роботі.

Зазначимо, що самостійна робота – це форма навчального процесу у вищому навчальному закладі, яка виступає як один із способів оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових навчальних занять час.

В основі самостійної роботи курсантів (студентів) лежить поняття «самостійність». Під самостійністю розуміється здатність суб'єкта виконувати певні дії чи певний комплекс дій без допомоги з боку іншої людини, керуючись лише власним досвідом. Саме ця здатність суб'єкта лежить в основі його самостійної діяльності.

Існує два види самостійності: змістовна й організаційна.

Під змістовною самостійністю розуміють здатність суб'єкта приймати на певному рівні правильні рішення без допомоги ззовні боку.

Організаційна самостійність виявляється у вмінні курсанта (студента) організовувати свою самостійну роботу відповідно до прийнятого рішення.

Разом з тим слід наголосити, що про реальну самостійність курсантів (студентів) можна твердити тоді, коли їм притаманні обидва види.

Здатність і можливості самостійної роботи у першокурсників є різними, але загальні вимоги до її організації повинні бути для всіх однаковими: курсанти (студенти) повинні самостійно виконувати певні дії або комплекс дій без допомоги з боку іншої людини, спираючись лише на свій індивідуальний досвід.

Виклад основного матеріала. Відповідно до мети було здійснено емпіричне дослідження, проведене на базі Університету

цивільного захисту України. У дослідженні взяли участь першокурсники (курсанти і студенти), 31 особа.

Відповідно до мети дослідження нас зацікавив рівень сформованості самостійної діяльності у першокурсників.

На підставі отриманих даних досліджувані були поділені на три групи.

До першої групи ввійшли ті першокурсники, які мали високий рівень самостійності. У ході виконання завдання у них простежувався інтерес, активність, самостійність дій, звертання до теоретичного матеріалу, здатність до аналізу своїх результатів. Слухачі цієї групи продемонстрували відповідний рівень сформованості самостійної діяльності та прогноз професійної придатності. На жаль, ця група у кількісному відношенні була дуже малочисельною (3 особи, 16,1%).

Представники другої групи виявили середній рівень самостійних дій. Під час виконання експериментального завдання вони продемонстрували значну відсутність умінь і навичок самостійної діяльності, що, у свою чергу, негативно може вплинути на подальшу професійну діяльність. До цієї групи увійшло 9 осіб (25,8%).

Слухачі третьої групи мали низький рівень самостійності (19 першокурсників, 58,1%). У них не сформовані уміння і навички самостійної роботи, їм важко оволодівати навчальним матеріалом – маємо прогноз професійної непридатності. На жаль, ця група у кількісному відношенні склала більшість.

Отримані результати дозволили зробити висновок, що у першокурсників не сформовані такі властивості самостійної роботи: регулятивність, систематичність; виділення головного у будь-якому навчальному матеріалі, аналіз та інтерпретація отриманих результатів, вміння раціонально організувати свій час тощо.

Механізмом самостійної роботи курсантів та студентів є не лише використання тих знань, що повідомляє викладач у ході навчально-виховного процесу, а й цілий комплекс дій, які першокурсники повинні виконувати, керуючись лише власним досвідом без допомоги інших.

Самостійна робота повинна спиратись на базові знання, разом з тим викладачеві слід розвивати у них активність та самостійність.

У зв'язку з цим нами було розроблено систему експериментальних завдань, спрямованих на розвиток самостійних дій, до яких увійшли:

- складання розгорнутих планів до тем;
- завдання аналітичного типу з подальшим обґрунтуванням;
- визначення мікрозавдань;
- виконання нестандартних завдань;

- складання анотацій на наукові статті;
- аналіз і оцінка професійних ситуацій.

Запропоновані першокурсникам завдання виконувались на семінарських та практичних заняттях з «Анатомії та еволюції нервової системи» та «Основ біології та генетики людини» протягом формуючого експерименту, після якого було проведено контрольний експеримент. Кількісні показники подані нижче у порівнянні з діагностичним дослідженням.

Порівнюючи отримані результати діагностуючого і контрольного експерименту, можна констатувати, що систематичне втілення спеціально розробленої програми завдань сприяє розвитку вміння самостійно працювати. Дидактичне забезпечення навчального процесу поступово формує, починаючи з першого курсу, здатність самостійно виконувати різні завдання без допомоги іншої людини. У першокурсників розвивається самостійність та вміння організувати свою роботу з наступною реалізацією прийнятого рішення.

Таблиця 1

Показники різних рівнів самостійної роботи першокурсників

Види досліджень	Рівні самостійної роботи					
	Високий		Середній		Низький	
	К	%	К	%	К	%
Діагностичне	3	16,1	9	25,8	19	58,1
Контрольне	11	35,5	15	48,4	5	16,2

Можна припустити, що самостійно виконані завдання сприяють розвитку самостійності особистості, а також створюють можливість у майбутньому виконувати і свої функціональні обов'язки також самостійно.

Аналіз даних таблиці 1 свідчить про те, що втілена програма позитивно вплинула на кількісні зміни. Розглядаючи зміст кожного рівня, слід підкреслити, що збільшуються відсоткові показники у межах високого та середнього рівнів, а показники низького зменшились.

Першокурсники з високим рівнем самостійно виконували різні дії у ході виконання завдань, встановлювали зв'язки і залежності між завданнями, послідовно і систематично здійснювали аналіз ситуацій і навіть зверталися до прогнозування, сліdkували за ходом своїх думок і об'єктивно оцінювали свої результати.

Слухачі середнього рівня контрольного завдання виявляли інтерес до завдання, вони повільно включалися у роботу, а деякі очікували підказки з боку викладача. У значній частини під час виконання завдань не простежувалася самостійність пошукових дій, в основному спостерігалась стереотипність в пошукових діях і міркуванні.

До низького рівня віднесені результати тих першокурсників, у яких виникали ускладнення при самостійному аналізі завдань, при визначенні причинно-наслідкових зв'язків між під задачами та завданнями.

Питання вирішувались за допомогою викладача, невпевнено, без ініціативи, за великої втрати часу.

Все вище зазначене вказує на те, що, починаючи з першого курсу, необхідно вводити у ході навчання спеціально розроблені завдання, спрямовані на розвиток самостійної роботи.

Висновки. Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зазначити наступне:

1. Курсанти та студенти повинні не тільки засвоювати відповідну навчальну програму, а й набувати навичок с самостійної роботи.

2. Хоча здатність у першокурсників до самостійної роботи є різною, загальні вимоги повинні бути до її організації однаковими: регулярність, систематичність, виділення головного в матеріалі, його розуміння та докладання вольових зусиль.

3. Самостійна робота слухачів підвищує їх рівень знань, сприяє розвитку пізнавальної активності, також позитивно впливає на розвиток професійних вмінь та навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісне зорієнтоване виховання: Науково – методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.

2. Бурак В.К. Самостійна робота з книгою. – К.: Знання УРСР, 1990. – 48 с.

3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 204 с.

4. Гапон З.В. Организация самостоятельной работы студентов в общежитии на базе специализированного учебного центра. Проблемы высшей школы. – Киев.: Вища школа, 1983. - 285 с

5. Лаврентьев М.А. Технический прогресс. Кадры. – Новосибирск, 1980. – 295 с.

6. Ламекіна Г.О. Самостійна робота – важлива умова розвитку пізнавальних здібностей учнів: Зб. наукових праць. Педагогіка і психологія. Формування творчої особистості: Проблеми і пошуки. – Київ – Запоріжжя. – 2000. Вип. 17– С. 53 – 55.

7. Пехота О.М. Освітні технології: Навчально-методичний посібник. – К.: А.С.К, 2002 – 255 с.

8. Пономарьова Г.Ф. Науково-методичні основи підвищення ефективності самостійної роботи студентів // Науково - методичний збірник, Слов'янський державний університет, Слов'янськ. – 2003. - С. 156-159 с.